

Срђан МУСИЋ

НЕКОЛИКО ЦРНОГОРСКО-БОКЕЉСКИХ ПРЕВОДИЛАЦА ЛЕОПАРДИЈА У XIX ВЕКУ

У својој гласовитој студији објављеној 1929. године „Леопарди у Хрвата и у Срба“¹ Бовини Мавер помиње неколико преводаца Леопардија који су поникли на терену Црне Горе и Боке Которске. Они спадају у прве преводиоце Леопардија у нас, а за превод Филипа Ковачевића,² који је Леопардијеву песму „Италији“ (All'Italia) превео у дубровачком часопису „Словинац“ VI, 1883, 3, стр. 33—34), ћирилицом, Мавер вели да је то прва посрба Леопардија и да је тај превод „први који се више односи на српску него на хрватску књижевност“³ (сасвим разумљива дистинкција ако се узме у обзир да је у трећој деценији нашег века, када је Мавер писао своју студију, српско-хрватска дихотомија била једина призната у званичним књижевним круговима). Настављајући о Ковачевићевом преводу, Мавер додаје: „Посрбљујући песму („Италији“), Ковачевић се не задовољава средствима која су већ употребили његови претходници већ са извесним задовољством додаје локализме својствене говорима Црне Горе и Боке Которске. Његов пример следиће и остали његови земаљци: Бокелци или Црногорци и тако у извесним преводима на српскохрватском језику Леопарди постаје дијалекталан песник. Нема сумње да је то велики нескадад. Постоје песници који се не могу свести на „дијалекталне“ форме — а такав је сигурно Леопарди чија дубина, универзалност и читав карактер његове уметности не допушта никакву

¹ Giovanni Maver, Leopardi presso i Croati e i Serbi, *Rivista di letteratura slave*, IV, 2, Roma, март — април 1929, стр. 99—163.

² Филип Ковачевић (1860—1922), рођен у селу Пријевору недалеко од Будве. Бавио се књижевношћу и био је типичан представник оне пригодне поезије која је цвела око цетињског двора. Превадио је са немачког, италијанског и грчког језика. Најважнији му је превод Eschilovog „Прометеја“. Уп. др Мирослав Лукећ, *Црногорски књижевни часописи 1871—1891*, Цетиње, 1978, стр. 185—186.

³ Giovanni Maver, *нав.*, стр. 122.

популаризацију. Па ипак, у тим преводима које бих, пре него српским или хрватским, назвао 'бокељским', стиче се утисак да се налазимо пред једним Леопардијем, свакако прерушеним на сељачки начин, али и интимније асимилованим, а исто тако изгледа нам да то прерушавање открива посебну симпатију за тог великог туђег генија: као да су преводиоци, да би га боље присвојили, осетили потребу да га прилагоде својим потребама и обичајима."⁴

Сви преводи те групе црногорско-бокељских преводилаца одишу локалним колоритом. Стих народне песме, десетерац, је стих којим они преводе веома рафиновану Леопардијеву поезију која је револуционисала италијанску метрику у првој половини XIX века. Епски карактер народних песама тешко се могао саобразити са Леопардијевим лиризмом, мада су се, како вели Мавер, преводиоци „напрезали да избегну интонацију својствену народним песмама”.⁵ Такав је случај и са другим преводиоцем из те групе, анонимним Н-Пћ, који је у „Словинцу” (VIII, 1884, 16, стр. 251) превео Леопардијеву песму „Силвији” (A Silvia), можда најлирскију Леопардијеву песму. Он се посебно труди да избегне замке нашег епског десетерца, али то му још теже успева него Филипу Ковачевићу јер, док је Ковачевић превео песму „Италији” која — посебно у свом првом делу има епских елемената (и Шантић је 1903. године песму „Италији” превео десетерцем), дотле је Н-Пћ морао да у десетерац сабије сав лиризам Леопардијеве најлирскије песме.

Трећи из серије тих превода је превод песме „Жуква” (La Ginestra) („Стражилово”, IV, 1886, 19, стр. 615—620 и 20, стр. 651—656), свакако најамбициозније (мада можда не и најуспјелије) Леопардијеве песме из збирке **Цанти**. Морамо истаћи да је то први превод те обимне (317 стихова) песме на српскохрватском језичком подручју. На жалост, преводилац Нико Ш. Црногорчевић⁶ покушао је да, као и претходници, у десетерачке стихове уклопи Леопардијеву филозофску лирику (посебно наглашену у песми „Жуква”), те није ни чудо што је из тог покушаја произашла једна лоша поезија. Критикујући тај превод Мавер наглашава „да се 1886. године и у српској књижевности могло од преводиоца захтевати нешто више од обичног дословног превода, привидно у десетерцу, а, у ствари, у развученој,

⁴ Исто, стр. 122—123.

⁵ Исто, стр. 123.

⁶ Нико Црногорчевић, син капетана Шпира Црногорчевића, запеваника више бокељских бродова. Учио гимназију у Котору, али морао је да напусти школовање због учешћа у другом бокељском устанку (1881—1882) и да потражи склоности у Црној Гори. Године 1885. поново је у Котору и преводи са италијанског. Котор напустио 1889. и сели се у Аргентину, у Буенос Аирес. Умро је после 1925. године. (Подаци добијени добротом колеге Максима Злоковића).

неповезаној и често неразумљивој прози. Боље да је преводилац напустио такву фикцију и да је обожаваоцима Бранка (Радичевића?, ваљда се односи на часопис „Стражилово“ — прим. С. Мусића) пружио један добар прозни превод.⁷

Последњи и најплоднији из те групе преводилаца је познати књижевник и политичар из Боке которске, Лазар Томановић.⁸ У часопису „Дрнгогорка“ (I, 1884, 17, стр. 137) објавио је одломак из песме „Успомена“ (*Le Ricordanze*),⁹ од 136. стиха па напред (први превод те Леопардијеве песме у нас) и песму „Тишина по олуји“ (*La quiete dopo la tempesta*) (I, 1884, бр. 29, стр. 246).¹⁰ Ове две песме објавио је под псеудонимом Т.¹¹ Затим је у часопису „Стражилово“ (IV, 1888, 32, стр. 502—504) под истим псеудонимом Т.¹² објавио преводе још три Леопардијеве песме „Силвији“, „Ножна пјесма пастира азијатскога који лута“ (*Canto notturno di un pastore errante dell'Asia*), „Залазак мјесеца“ (*Il tramonto della luna*) и нову верзију већ поменутих песме „Тишина по олуји“. Уз преводе „Неколико Леопардијевих пјесама“ Томановић говори о преводоцима који су пре њега преводили Леопардија и вели да из раније преведених Леопар-

⁷ Giovanni Maver, *нав.*, стр. 125.

⁸ Лазар Томановић (1845—1932), рођен у Лепетанима у Боки которској. Студирао право у Пешти и Грацу где је и докторирао. Свој политички рад започео је у Боки, али је затим прешао на Цетинје где постаје истакнути државник. Био је председник Министарског савета Црне Горе и министар спољних послова. Веома плодан публициста и књижевник. Преводио је с италијанског и немачког језика. Најзначајнији му је превод „Обсада Флоренције“ од Франческа Доменика Гвараџија. Уп. др М. Лукетић, *нав.*, стр. 187—189 и Мирка Зоговић, *Списи Лазара Томановића о италијанској књижевности и култури*, рукопис магистарског рада, Београд, 1976—77.

⁹ Наслови Леопардијевих песама на српскохрватском језику су опакви какве је преводилац дао.

¹⁰ У досада најпопуларнијој библиографији о преводима Леопардија у нас, Младен Макиједо је направио пар ситних грешака. За оба Томановићева превода у часопису „Дрнгогорка“ он даје исте податке; међутим, док је за песму „Успомена“ тај податак тачан, песма „Тишина по олуји“ објављена је у 29. броју на стр. 246. Уп. Mladen Machiedo, *Antico sulla fortuna di Giacomo Leopardi in Jugoslavia, Studia romanica et anglica zagabrensis*, н. 13—14, Загреб, 1962, стр. 136; др Мирослав Лукетић, *нав.*, стр. 81; Мирка Зоговић, *нав.*, стр. 124.

¹¹ Мавер је, следечи Респетарову сугестију, мислио да се под псеудонимом Т. крије Бокељ Сима Тројановић. Дошнје му је, међутим, Петар Колендић сугерисао да је реч о Томановићу што он и бележи на крају своје студије. Уп. G. Maver, *нав.*, стр. 126 и 161. Данас је то неоспорна чињеница.

¹² И овде Макиједо прави грешку на коју је у свом раду указала Мирка Зоговић. За преводе песама који су објављени у часопису „Стражилово“ Макиједо доноси псеудоним Пр. Т., док је у ствари псеудоним исти као у часопису „Дрнгогорка“ Т. Уп. М. Machiedo, *нав.*, стр. 136—137 и М. Зоговић, *нав.*, стр. 126, бел. 9.

дијевних песама („Италији“ и „Жуква“ које је превео познавао), мада су изврсно преведене, „не дише онај песимизам у свој његовој сили, који несрећнога пјесника прослави. За то сам још ове његове пјесме превео, јер ми се чини да је у њима пјесниково очајање врхунац свој постигло.“¹³

Анализирајући Томановићеве превео Леопардија у свом раду „Списи Лазара Томановића о италијанској књижевности и култури“ који ће, надамо се, ускоро изаћи из штампе а који смо консултовали у рукопису, Мирка Зоговић вели да је Томановић поред различитог стиха (код Томановића је десетерац, а код Леопардија једанаестерац или једанаестерац и седмерац), поред неадекватне риме, мењао и број стихова и строфа (у песми „Силвији“ наместо шест имамо пет строфа), те закључује да „с једне стране, Томановићев десетерац на изванредан начин укалупљује Леопардијеве, метром различите стихове, а с друге — Томановић те стихове лишава и рима, па канцоне у преводу губе од снаге своје драматичности, губе од оне намерне леопардијевске „асиметричности“, што је једно од основних, формалних обележја Леопардијеве лирике. На српском језику оне добијају монотону ритмичку константу, упрошћено су уједначене и лишене једне од најзначајнијих одлика Леопардијеве поезије — разбијености устаљених метричких форми. Лишене су оне нарочите, за тадашњу италијанску поезију нове, метричко-синтактичке структуре.“¹⁴

Поред тога, Мавер, а и Зоговићева, посебно замерају Томановићу на великом броју локализама који, како смо већ поменули, и њега сврставају у преводнице који су Леопардијеву поезију свели на дијалекталну поезију. Тако, на пример, Томановић употребљава **чечји** за људски, **на двор** за напоље; **прђ** за преко, **врће** итд.¹⁵ То су, међутим, застрашења која данашњем читаоцу упадају у очи, док су у оно време те речи имале право грађанства, нарочито у свакодневном говору тог краја. Томановић, на жалост, „није имао неких великих узора у преписима са страних књижевности“, али ипак, закључује Зоговићева, „он је овим својим преводима постигао да се Леопардијеви стихови течно читају и да нам њима приближи великог песника. Мишљења смо да се може рећи да су управо преводи Леопардијевих стихова Томановићеви најбољи преводи.“¹⁶

Са Томановићем завршава група боквањско-пригорских преводилаца Леопардија из XIX века (у XX веку ће се јавити још понеки као, на пример, 1927. године Рачета који је у „Записима“ I, 1927, 5, стр. 277 превео Леопардијеве песме L'Infinito

¹³ Стражиловић, 1888, бр. 32, стр. 502.

¹⁴ М. Зоговић, нав., стр. 117.

¹⁵ Уп. G. Maver, нав., стр. 127 и М. Зоговић, нав., стр. 119 и *passim*.

¹⁶ М. Зоговић, нав., стр. 131.

и Alla lupa). Сложили бисмо се с тврђењем да се ради о провинцијским преводницима Леопардија који су више од поетског умећа поседовали добру вољу и искрену жељу да српскохрватским читаоцима што потпуније и што пријемљивије пруже Леопардија на нашем језику. Њихов стих је десетерац јер то је стих народне поезије и Његоша, највећих узора и њихових и њихове читалачке публике; међутим, са правом се може тврдити да је њихово познавање италијанског језика и италијанске књижевности ипак било на висини. Они су, како вели Мавер, „наместо да подражавају Леопардија, на крају подражавали сопствене народне песме или пак некога од својих песника као, на пример, Његоша или Бранка Радичевића.“¹⁷ Почетком XX века — наставља мало затим Мавер — „Леопарди прерушен у Бокеља или Црногорца више није могао да се замисли. Нови људи који се пењу на позорницу књижевног живота поседују озбиљније схватање не само о свом књижевном већ и о свом преводилачком раду... Њиховим претходницима мора се признати једна неоспорна заслуга: готово увек савршено познавање италијанског језика. Ту би млађи могли нешто да науче од старијих“.¹⁸

Овом Маверовом констатацијом завршавамо кратак приказ о бокељско-црногорским преводницима Леопардија из XIX века. И поред ограниченог песничког талента и недостатка преводилачке културе, они ипак обележавају значајну етапу у превођењу Леопардија у нас и без њиховог рада незамисливи су доцнији преводници Леопардија у нас као Тресић — Павичић, Сибе Миличић, Владимир Назор, Франо Алфиревић и остали.

¹⁷ G. Maver, *nav.*, стр. 131.

¹⁸ Исто, стр. 132—133.

Riassunto

ALCUNI TRADUTTORI MONTENEGRINI E BOCCHESI DEL LEOPARDI NEL SECOLO XIX

Srdan MUSIC

Nel suo noto lavoro «Leopardi presso i Croati e i Serbi» del 1929, lo slavista italiano Giovanni Maver parla di alcuni traduttori del Leopardi di origine montenegrina o, ancor meglio, «bocchese». Partendo dal detto lavoro e dai lavori più recenti, del Machiedo e della Zogović, abbiamo esaminato le traduzioni leopardiane di quattro dei più conosciuti traduttori «bocchesi» del XIX secolo: Filip Kovačević, anonimo N. Pč., Niko Crnogorčević e Lazar Tomanović. Sono le traduzioni che, come scrisse Maver, presentano un Leopardi «travestito alla maniera paesana», però sempre intimamente sentito e assimilato.